

HALÁSZ Iván

tanszékvezető egyetemi tanár, NKE ÁNTK
tudományos főmunkatárs, TK JT

DOI: 10.15170/Dike.2021.05.02.06

Az 1939 és 1945 közötti Szlovák Köztársaság államfői tisztsége

The Office of the Head of State of the Slovak Republic between 1939 and 1945

The paper deals with the constitutional development of the independent Slovakia between 1939 and 1945. It focuses on the position of the president in the context of the Czechoslovak constitutional tradition and authoritarian challenges, which were typical from the end of the 1930's. The problem of continuity and discontinuity of the state and law is also an important part of the paper. The Slovak constitution was adopted in 1939. The influence of the Southern-European fascist and authoritarian models were strong during the process of constitution-making, but the Czechoslovak constitution of 1920 also had an impact on the legislator. Although the president of Slovakia, Jozef Tiso arrived from the Slovak Catholic and autonomist movement, he became the symbol of pro-Nazi collaboration during the second world war. Tiso had two positions – he was the Slovak president and paralelly the leader of the Hlinka Slovak People Party, which was a dominant political factor in Slovakia. A special act regulated the position of this party and its leader in the constitutional and political system.

Key words: constitution, continuity, political system, president, World War II, Slovakia

1. Bevezetés – a szlovák autonómia időszaka

A szlovák néppárti autonomisták néhány nappal a müncheni diktátum elfogadása után kikiáltották a Szlovák Tartomány autonómiáját. Ezzel kezdetét vette a második Csehszlovák Köztársaság belső államszerkezeti átalakulása. Ezt a lépést a néppárt vezetőin kívül a szlovák agrárpártiak, a csehszlovák néppártiak, a nemzeti szocialisták, fasiszták és a többi nem szocialista párt képviselői is támogatták. Egy nappal később a szlovákiai szociáldemokraták vezetése is csatlakozott az autonomista akcióhoz. A nemzeti szempontból destruktívnak tartott kommunistákat pedig nem hívták meg.¹

A Szlovák Nemzet Manifesztuma a szlovák nemzet önrendelkezési jogára hivatkozott. Megfogalmazói a szlovákiai kormányzati és végrehajtó hatalmi szervek azonnali átvételét követelték. A prágai központi kormány gyorsan lépett, és még október elején kinevezte *Jozef Tiso* plébános pártvezért Szlovákia igazgatásáért felelős miniszternek. *Tiso* nem számított újoncnak a politikában, 1925 óta volt a csehszlovák Nemzetgyűlés képviselője. Sőt, néhány éven keresztül a prágai kormányban is helyet foglalt – az 1920-as évek végén ugyanis ő volt a csehszlovák

¹ Žilinský manifest z 6. října 1938. GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 270. 4. lábj.

egészségügyi és testnevelésügyi miniszter. A kinevezése utáni napon maga mellé vette néhány párttársát, és ezzel megalakult az öttagú autonóm szlovák kormány. A lemondott csehszlovák elnököt is helyettesítő központi kormánynak egyébként az állam védelméről szóló 1936. évi 131. számú törvény értelmében volt joga új minisztériumokat létrehozni, akár külön a köztársaság egyes részeire nézve is.²

A Szlovák Tartomány autonómiájáról szóló 1938. évi 299. számú alkotmányerejű törvényt a csehszlovák Nemzetgyűlés csak november 22-én tudta elfogadni, tehát majdnem másfél hónappal a manifesztum közzététele és a kormányalakítás után. A jogszabály abból az autonómiatervezetből indult ki, amelyet a *Hlinka*-féle Szlovák Néppárt képviselői még 1938. augusztus 17-én nyújtottak be a prágai Nemzetgyűlésben. Novemberben már meglehetősen csonka volt a csehszlovák törvényhozás, azért a szlovák autonómiatörvényt nem tudta megszavazni az előírt többséggel. A 300 képviselőből csak 144 fő szavazott a törvény mellett, 25 képviselő pedig ellene. A 150 szenátor közül minden jelenlévő megszavazta ugyan a szlovák autonómiát, de csak 78 fő volt jelen, így egyik kamarában sem sikerült elérni az 1920. évi Alkotmánylevelél által előírt minősített többséget.

A szlovák autonómiáról szóló törvény kimondta, hogy a Szlovák Tartomány irányítását az öttagú szlovák kormány látja el, amely része a központi prágai kormánynak. Külön szlovák államfőről a törvény nem rendelkezett, de kimondta, hogy a csehszlovák köztársasági elnököt csak úgy lehet megválasztani, ha a Szlovákiában megválasztott képviselők megfelelő többsége is rá szavazott. A tartományi kormány felelősséggel tartozott a Szlovák Tartomány Országgyűlésének, amelyet gyorsan meg is kellett választani. A törvényhozás hatáskörébe tartozó kérdésekben egyébként ez a szerv rendelkezett általános hatáskörrel, a csehszlovák Nemzetgyűlés csak a külön felsorolt jogkörökben járhatott el. Az alkotmányerejű törvény azzal is számolt, hogy az Országgyűlés ki fogja dolgozni és meg fogja szavazni az önálló szlovák alkotmányt is, amelynek azonban a csehszlovák államjogi berendezkedésen belül kellett volna maradnia. Ezzel a jogszabállyal a korábban egységes (unitárius) Csehszlovákia egyfajta aszimmetrikus föderációvá alakult át, noha a föderáció szót egyszer sem említettek a dokumentumban. Csehszlovákiából tehát Cseh-Szlovákia lett.³

A szlovák országgyűlési választásokra 1938. december 18-án sor került, azaz alig egy hónappal az autonómiatörvény elfogadása után. Az autonomisták ezt a szavazást a szlovák autonómiáról szóló plebiszcitummá próbálták átalakítani, illetve hosszú időre megpróbálták bebetonozni pozícióikat. Ezt a célt szolgálták a módosított választási szabályok és főleg a szavazás konkrét lebonyolítása. A választások kitűzésére például 1938. november 26-án, szombaton került sor, de a jelöltlistákat már másnap, 1938. november 27-én, vasárnap be kellett nyújtani. Ennek megfelelően csak egy jelöltlistáról lehetett mandátumhoz jutni: a *Hlinka* Szlovák Néppárt – a Nemzeti Egység Pártja listájáról. A néppárt neve ugyanis a többi politikai párt ellehetetlenítése után ezzel az új névvel egészült ki. A jelöltlistán indulhattak a német és magyar kisebbség jelöltjei is. A csehek és zsidók viszont nem jelöltethették magukat, sőt egyes szavazóköri körben külön urnánál kellett szavazniuk. Sok helyen sérült a szavazás titkossága is. Noha a pontos hivatalos eredményeket

² Ústavný zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. zo dňa 22 novembra 1938, o autonómii Slovenskej krajiny. GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 283. 12. láb.

³ GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 283. 12. láb.

nem hozták nyilvánosságra, *Jozef Tiso* kormányfő akkoriban azt állította, hogy a néppárt jelöltlistájára szavazott a szavazásra jogosult választópolgárok 98%-a.⁴

Jozef Tiso 1939. március 10-ig volt autonóm szlovák miniszterelnök. A tisztségről 1939. március 9. és 10. között *Emil Hácha* csehszlovák köztársasági elnök mondatta őt le. Azon az éjszakán ugyanis a prágai kormány megpróbált erélyesen fellépni az erősödő szlovák szeparatista törekvések ellen, és Szlovákiában kihirdették a szükségállapotot. Összesen 250 radikális személyt internáltak. Március 12-én *Hácha* azt a *Karol Sidor* néppárti politikust nevezte ki az autonóm szlovák kormány élére, aki azt megelőzően a prágai kormányban képviselte Szlovákiát. *Sidor* korábban radikális nacionalista volt, de aztán felismerte a Németország felől érkező fenyegetettséget, és emiatt megértőbb lett a Csehszlovákia fennmaradásával és a csehszlovák–lengyel szövetségi tervekkel szemben. *Tiso*, aki ugyan a pártján belül mindig mérsékeltnek (azaz csehszlovák pártinak) számított, 1939 februárjában már el tudta volna fogadni a szlovák függetlenség evolúciós úton történő elérését, de márciusban még nem volt teljesen elszánt. Közben a németek által irányított szeparatista radikálisok *Vojtech Tuka* (*Tuka Béla*) és *Alexander Mach* vezetésével intenzív csehszlovákellenes propagandába kezdtek, amelynek célja a közös állam szétverése volt.⁵

A németek *Sidort* próbálták rávenni, hogy a vezetésével Szlovákia egyoldalúan deklarálja függetlenségét, de *Sidor* azt egyértelműen elutasította, egyrészt mert alkotmányellenesnek tartotta, másrészt mert saját magát nem érezte kompetensnek ebben.⁶ A németek akkor Berlinbe hívták *Tisót*, és *Adolf Hitler* ott közölte vele, hogy másnap meg fogja szállni a cseh és morva országrészeket, Szlovákia pedig akkor tenné a legjobban, ha még azt megelőzően kikiáltaná a függetlenségét, különben ki lesz szolgáltatva a magyar és lengyel igényeknek. *Hitler* azt is jelezte, hogy Németország védelmi egyezmény megkötésével a jövőben garantálni tudja majd Szlovákia önállóságát. Ez az egyezményt viszont Szlovákiának kell kezdeményeznie.⁷ *Tiso* ezek után még Berlinből telefonon kezdeményezte az Országgyűlés március 14-i összehívását, amelyen aztán a képviselők valóban kikiáltották a függetlenséget.

Amikor március 14-én reggel 10 órakor összeült a szlovák Országgyűlés, a képviselők még nem tudták pontosan, hogy miről fognak dönteni. Sőt, az ülés elején egy új képviselő még letette a csehszlovák hűségesküt. Utána lemondott a *Sidor*-kormány, és *Tiso* kezdeményezésére megszavazták a szlovák függetlenség kikiáltását. Az államformáról egyelőre nem döntöttek. Az aktusról kifejezetten nem szavaztak, hanem a képviselők az elnök kérdésére, hogy támogatják-e a függetlenséget, felálltak és elénekelték a *Hej szlovákok* című dalt, amely nemsokára az új állam himnusza lett.⁸ Felállt a régi-új *Tiso*-kormány, amelynek fontos szerep jutott az átmeneti időszakban. A szlovák önállóságot aztán egymás után 27 állam ismerte el, köztük Franciaország, Nagy-Britannia és a Szovjetunió is. Már március 23-án megkötötték az említett német–szlovák védelmi szerződés, amelyet azonban a hivatalos közlönyben csak 1940-ben tettek közzé.

⁴ GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 284. 13. lábj.

⁵ KAMENEC, Trauma 24–26.

⁶ KAMENEC, Trauma 27–28. A HSPS rövidítés a Hlinka Szlovák Néppártját, a HG a félkatonai szervezetét, a Hlinka Gárdát takarta.

⁷ KAMENEC, Trauma 28.

⁸ Zákon Slovenského snemu č. 1/1939 Sl. z. zo dňa 14. marca 1939, o samostatnom slovenskom štáte. GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 483. 1. lábj.

2. A szlovák függetlenség kikiáltásának közjogi vonatkozásai és a folytonosság kérdése

Az Országgyűlés legfontosabb jogalkotási tette az új alkotmány elfogadása volt. Erre 1939. július 21-én került sor. Azt megelőzőleg Szlovákiában négy hónapos alkotmányjogi provizórium állt fenn, amely a függetlenség kikiáltása napján kezdődött és az új alkotmány hatálybalépése napján fejeződött be. Ebben az időben az ország hivatalosan a Szlovák Állam névre hallgatott. Ez a kifejezés a mindennapi nyelvben egyébként továbbra is használatban maradt, annak ellenére, hogy a júliusban elfogadott alkotmány a Szlovák Köztársaság alkotmányaként született. Maga az alkotmányos szöveg felváltva használta mindkét kifejezést. Egyik helyen például deklarálta, hogy „*a szlovák állam a természetjog alapján összefogja a nemzet összes erkölcsi és gazdasági erejét a keresztény és nemzeti közösséggé*,” valamint azt is, hogy „*a szlovák állam köztársaság*”, másutt viszont arról beszélt, hogy „*a Szlovák Köztársaság területe egységes és oszthatatlan*”. A szláv trikolór színeit pedig „*a köztársaság színeinek*” nevezte az alkotmányozó.

Az államformával kapcsolatos bizonytalanságot jelző Szlovák Állam kifejezés szerepelt a Szlovák Országgyűlésnek az önálló szlovák államról szóló 1939. évi 1. számú törvényében, amelyet a tartományi képviselők 1939. március 14-én fogadtak el. Ez a deklaratív jellegű törvény alkotta az alkotmányjogi provizórium jogalapját, és egyben recepciós jogi normaként is szolgált. A törvény első cikke kimondta: „*A Szlovák Tartomány önálló és független Szlovák Állammá nyilvánítja magát. A Szlovák Tartomány Országgyűlése a Szlovák Állam törvényhozó Országgyűléssé alakul át.*” A 2. cikk értelmében egészen a szlovák alkotmány elfogadásáig az egész kormányzati és végrehajtó hatalom az Országgyűlés elnöksége által kinevezett kormány kezében összpontosult. A 3. cikk kimondta, hogy az összes addigi törvény, rendelet és intézkedés érvényben marad, azokkal a változásokkal együtt, amelyek a Szlovák Állam önállóságának szellemiségéből fakadnak. Végül a 4. cikk arra hatalmazta fel a kormányt, hogy rendeleti úton tegyen meg minden szükséges intézkedést, amely az átmenet ideje alatt a rend fenntartása és a szlovák állam érdekeinek garantálása érdekében szükséges. A törvény még aznap hatályba lépett. Aláíróként a házelnök, továbbá az aznap kinevezett kormány tagjai szerepeltek a dokumentumon, *Jožef Tiso* kormányfővel az élen.⁹

Érdekesen alakult a korábbi csehszlovák és az éppen megszülető szlovák államiság folytonosságának kérdése. Az előbb említett recepciós jogi norma inkább a folytonosságot, illetve az egymásra épülést hangsúlyozta, miközben az alkotmányozásban meghatározó szakértők azt állították, hogy az önálló Szlovák Állam eredeti úton jött létre, tehát nem tekinthető a korábbi Csehszlovákia szlovák része jogutódjának. Emiatt az önálló Szlovákiát nem kötelezik a Csehszlovákia által megkötött nemzetközi szerződések. Ez főleg az állampolgárság megállapítása szempontjából volt problémás. A két megközelítés között tehát komoly ellentmondás feszült. A jogi norma ugyanakkor nyilvánvalóan erősebb volt, mint az értelmezés, de a norma valódi érvényesülési próbája mégiscsak az értelmezés.¹⁰ Ez azért is fontos, mert az utóbbi értelmezésből kiinduló (és emiatt a csehszlovák és a szlovák állampolgárság közötti kontinuitást megszakító) új állampolgársági törvény az állami jelképekről szóló törvénnyel, az állampártról szóló törvénnyel és

⁹ GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 483–484.

¹⁰ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 38.

a belső közigazgatásról szóló törvénnyel együtt alkotta azt a csomagot, amelyet rögtön az alkotmányozás után, annak egyfajta folyományaként alkottak meg.¹¹

3. Az alkotmányozás és az államfői jogkörök

Az 1938 végén megválasztott Országgyűlés alkotmányozó jellege nem egyszerű kérdés. A szlovák autonómiáról szóló 1938. évi 299. számú alkotmányerejű törvény, amelyet még a csonka csehszlovák Nemzetgyűlés fogadott el, a 9. cikk 2. bekezdésében kimondta, hogy a tartományi Országgyűlés egyik fontos feladata a szlovák tartományi alkotmány elfogadása, de csak a Cseh–Szlovák Köztársaság jogrendszerén belül. Az Országgyűlés viszont 1939 júliusában már egy független állam alkotmányáról döntött. Önmagát pedig ebben az alkotmányban közvetve alkotmányozó Országgyűlésnek nevezte ki. Az alkotmány 100. cikk 1. bekezdése ugyanis deklarálta, hogy az Országgyűlés addig fog működni, amíg nem ül össze az új parlament. Miután az akkori országgyűlési képviselők létszáma kisebb volt, mint az alkotmány által előírt képviselők száma, az alkotmány azt is kimondta, hogy addig az előírt többség számításánál a meglévő képviselők számából kell kiindulni.

A 2. bekezdésben a képviselők kimondták, hogy az alkotmányozó Országgyűlés megbízatása legkésőbb 1943. december 31-én ér véget. 1939. szeptember 1-jén viszont kitört a második világháború, amelynek a kezdetektől részese lett Szlovákia is a tengelyhatalmak oldalán. Erre az Országgyűlésnek is reagálnia kellett. 1943. december 2-án emiatt megszületett az 1943. évi 165. számú alkotmányerejű törvény, amely módosította az alkotmány szövegét és kimondta, hogy az alkotmányozó Országgyűlés megbízatási ideje 1946. december 31-ig szól. Ennek már nem volt nagyobb jelentősége, mert 1945-ben véget ért a második világháború, és Szlovákia visszatért a csehszlovák államba. A szlovák önállóság ideje alatt született jogszabályok többsége érvényét veszítette, az országgyűlési képviselők nagyobb része pedig szétszéledt.

1939 márciusa és júliusa között csak kevés törvény született Szlovákiában. Az első jogszabály az *Andrej Hlinka*-emléktörvény volt, ezután szavazták meg az országgyűlési házszabályt, amely a háború előtti csehszlovák tradíciókat vitte tovább. Majd egy külön törvénnyel március 14-ét állami ünnepnek deklarálták. Három további törvény inkább technikai jellegű volt, és úgy mond üzembe próbálta helyezni a szlovák állami önállóságot.¹² Ebben a folyamatban fontos szerephez jutottak a kormány rendeletei is, amelyeket az 1939. évi 1. törvény felhatalmazási klauzulája tette lehetővé. A minisztériumok többsége már 1938 őszén megalakult, a sorsdöntő március után már csak a külügyminisztériumot és a hadügyminisztériumot kellett létrehozni. Viszonylag egyszerű volt a helyzet az igazságszolgáltatás területén, mert a szlovák autonómiáról szóló törvénnyel már leválasztották a csehszlovák rendszerről. Márciusban pedig mindenkit, aki letette az új államnak szóló esküt, automatikusan átvettek Szlovákia igazságszolgáltatásába. Ezért nem véletlen, hogy éppen ezt a hatalmi ágat érintette legkevésbé az ország tekintélyelvű fordulata, majd későbbi fasiszálódása. Létre kellett viszont még hozni a felsőbbbíróságokat – a Legfelsőbb Bíróságot, a

¹¹ PODOLEC, *Medzi kontinuitou a diskontinuitou...* 37.

¹² PODOLEC, *Medzi kontinuitou a diskontinuitou...* 29–30.

Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságot és a Felső Biztosítási Bíróságot. Ezeket 1939 tavaszán törvényi felhatalmazás alapján kormányrendeletekkel hozták létre.¹³

Az alkotmányozási folyamatra két meghatározó tényező volt hatással – egyrészt a csehszlovák közjogi hagyományok, másrészt a korabeli Európa különböző tekintélyelvű, illetve diktatórikus példái. A Néppárt domináns mérsékelt szárnyához nem annyira a német nemzeti szocialista modell állt közel, hanem inkább a dél-európai megoldások. A *Mussolini*-féle Olaszországban (1925), a *salazar*i Portugáliában (1933) és a *Dolfuss* kancellár vezette Ausztriában (1934) született modell tehát jobban hatott az 1939-es szlovák alkotmányozásra, mint a Szlovák Köztársaság védnöki szerepét betöltő Németország megoldásai. Azok sajnálatos módon főleg az állampolgársági szabályozásra, valamint később a zsidóellenes faji törvényekre gyakoroltak hatást. A dél-európai államok példájában a szlovákok számára egyrészt a katolikus szellemiség, másrészt a korporativista elemek, harmadrészt a tekintélyelvűség volt szimpatikus. Több szlovák képviselő és politikus ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy sajátos szlovák modellt kell találni, ahhoz pedig nem kell szolgai módon követni a külföldi mintákat.¹⁴

Ebből a hatáshalmazból megszületett végül a hibrid jellegű szlovák modell, amelyben keveredtek parlamentáris és korporativista elemek. A rendi-korporatív rendszer bevezetésének vonatkozásában viszont felemás volt a helyzet. Bár az alkotmány 7. fejezete nevesítette a hat rendet,¹⁵ amelybe bele kellett volna szerveződnie a szlovák társadalomnak, erre soha nem került sor. Az egész tehát csak elméleti konstrukció maradt, és ezért nem volt hatással a szlovák kormányzati rendszer működésére sem. Ebben egyrészt a náci Németország ellenkezése játszott szerepet, amely nem rajongott a pápai szociális enciklikákon alapuló rendszerért, másrészt a Szentszék sem ragaszkodott ahhoz, hogy a bonyolult világháborús körülmények között maradéktalanul megvalósuljanak az elképzelései, nehogy diszkreditálódjon az egész katolikus szociális tanítás.¹⁶

A következő érdekesség az volt, hogy az új közjogi berendezkedés – nyilvánvalóan a korábbi csehszlovák hagyományok hatása alatt – számolt a korlátozott jellegű alkotmánybíráskodás intézményének fenntartásával. Önálló alkotmánybíróság nem jött ugyan létre, de a Legfelsőbb Bíróságon belül, annak sajátos tanácsaként létrehozták az Alkotmánytanácsot, amelyben a Legfelsőbb Bíróság és a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság képviselőinek is helyet kellett volna foglalniuk. Ez a szerv azonban az akkori berendezkedésben valójában nem működött, annak ellenére, hogy annak idején az Országgyűlés alkotmányügyi bizottsága kiállt mellette a kormánnyal szemben, amely nem akart ilyen korlátozó szervet látni a rendszerben. A képviselők és szakértőik viszont úgy érveltek, hogy egy ilyen fórumra még a nemzeti szocialista államban is szükség van.¹⁷

A köztársasági elnöki intézmény is azon közjogi szervek közé tartozott, amelyek gyökereit a háború előtti Csehszlovákiában kell keresni. Bár az államhatalmi szervek rendszerében idővel ez

¹³ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 31.

¹⁴ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 32–34. A rendszer egyik fő ideológusa, *Štefan Polakovič* is ebből indult ki. Lásd POLAKOVIČ, K základom slovenského štátu.

¹⁵ Nevezetesen mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és kisipari, pénzügyi és biztosítási, szabadfoglalkozású és közalkalmazotti és művelődési dolgozói együttes rendet. A rendek hivatalosan a természetes és jogi személyek természetes korporációinak minősültek, amelyek feladata az volt, hogy a legfőbb értéként felfogott nemzeti egység érdekében garantálják annak a feladatnak az ellátását, amely alapján létesültek.

¹⁶ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 39–41.

¹⁷ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 41.

lett a legfontosabb szerv, alkotmánybeli elhelyezése követte az európai parlamentáris szokásokat, azaz az államfővel foglalkozó fejezet az alkotmányban az országgyűlési fejezet után és a kormányról szóló fejezet előtt foglalt helyet.

Az 1939. március előtti szlovák alkotmány-előkészítési folyamat még nem számolt külön szlovák köztársasági elnöki intézménnyel. A függetlenség kikiáltása után pedig némi bizonytalanság uralkodott az államforma tekintetében, bár a monarchia visszaállítása komolyan nem merült fel. A köztársasági hagyományok annál mélyebb gyökereket eresztettek a szlovák talajon, továbbá nem volt a láthatáron semmilyen elfogadható jelölt, akit szlovákok és a németek is elfogadtak volna. Az egész végrehajtó hatalom ezért az önálló állami lét első hónapjaiban a kormány és a kormányfő kezében összpontosult. A köztársasági elnöki intézményt viszont komoly tisztelet övezte a lakosság körében. Lehetséges, hogy az alkotmányozók éppen emiatt először a közvetlen választás bevezetésére gondoltak, annál is inkább, mert tudtak, hogy milyen felemás körülmények között lett megválasztva 1938 végén az Országgyűlés. Aztán mégiscsak úgy döntöttek, hogy az utóbbi szerv válassza meg a köztársasági elnököt, hiszen az volt a megoldás 1920 és 1938 között is. Csak annyi változás történt, hogy 35 évről 40 évre emelték fel az államfőjelöltekre vonatkozóan előírt passzív választójogi korhatárt.

A tekintélyelvű rendszerekhez képest némileg meglepő módon továbbra is két ciklusban maximálták az elnöki mandátumok számát és – az 1920. évi csehszlovák polgári demokratikus megoldástól eltérően – az államalapító elnökre vonatkozóan sem vezettek be ez alóli kivételt. Ugyanakkor nyilvánvaló volt, hogy az antidemokratikus körülmények között ezen később könnyen lehet változtatni. Nem kizárt az sem, hogy ez azzal az ötlettel függött össze, mely szerint az első államfő nem *Tiso* kormányfő lett volna, hanem az apolitikus jelöltnek számító idős irodalomtudós, *Jozef Škultéty*, akivel a politikai körök egy része mint potenciális jelölttel számolt,¹⁸ de végül a politikus államfő hívei győztek.

Az elnöki mandátum időtartamát hét évben állapították meg. Ebben sem volt tehát eltérés a csehszlovák megoldáshoz képest. A szlovák alkotmány azonban az államfőválasztáshoz szigorúbb kvórumot írt elő. Az elnökről szóló szavazáson legalább a képviselők kétharmadának kellett jelen lennie, és a jelenlévők háromötödének ugyanarra a személyre kellett szavaznia. A sikertelen első forduló utáni második fordulóban azonban már csak a két legsikeresebb jelölt között kellett döntení, és akkor elegendő volt az egyszerű többség is. Szavazategyenlőség esetében sorsolással döntöttek volna. Erre azonban nem volt szükség, hiszen az egész első szlovák állam csak hat évig létezett, az elnöki mandátum pedig ennél hosszabb volt.

Jozef Tiso katolikus plébánost a szlovák Országgyűlés 1939. október 26-án a pozsonyi Szlovák Egyetem¹⁹ aulájában választotta a Szlovák Köztársaság elnökévé, mégpedig közfelkiáltásos (manifesztációs) úton.²⁰ *Tisót* az megelőzően, még október elején az egyeduralkodó *Hlinka*-féle Szlovák Néppárt elnökének is megválasztották, a párt nyolcadik és egyben utolsó kongresszusán.²¹ Az alkotmány a korábbi csehszlovák hagyományokhoz híven szavazólapos

¹⁸ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 49.

¹⁹ A második világháború alatt az volt az 1919-ben alapított Komenský (Comenius) Egyetem neve. 1945-ben ismét visszatértek az eredeti elnevezéshez.

²⁰ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 49–50.

²¹ KAMENEC, Trauma.

választást írt elő, amely elvben jobban garantálta a szavazás titkosságát, de a korabeli közhangulatban ez nem nagyon játszott szerepet. Annál is inkább, mert *Tisónak* akkor már nagyon erős pozíciója volt a saját pártján belül, a néppártiak pedig a képviselők döntő részét tették ki. Rajtuk kívül igazából csak a német, magyar és ukrán nemzetiség képviselői ültek az Országgyűlésben.

Az államfői felelősség tekintetében szintén eltérés alakult ki a kormányjavaslat és az Országgyűlés elképzelései között. A kormány semmilyen formában nem akarta lehetővé tenni az elnök felelősségre vonását, a törvényhozás mégis keresztülvitte azt a rendelkezést, hogy hazaárulás esetében az államfőt is felelősségre lehet vonni. A hazaárulás tényállását a köztársaság védelmére elfogadott 1923. évi 50. számú (csehszlovák) törvény tartalmazta. Az államfő büntetőjogi felelősségre vonására az Államtanács lett jogosult. Az eljárási szabályokat külön törvény szabályozta, amely a kormánytagok felelősségre vonására is vonatkozott. Ilyenkor szubszidiárius módon a büntető törvénykönyv szabályait is figyelembe kellett venni. Bár az Államtanács ítélkezett az államfő ügyében, a vádelemelés az Országgyűlés feladata lett. Az egész eljárást legalább harminc képviselőnek kellett kezdeményeznie, utána egy öt fős vádbizottságnak körül kellett járnia az ügyet és előkészíteni azt a plénum előtti szavazásra. Az országgyűlési vádelemeléshez ugyanolyan többségre volt szükség, mint az alkotmánymódosításhoz. A vádelemelés egyben az elnöki tisztség ideiglenes felfüggesztését is jelentette. Utána az Államtanács járt el, amely azonban csak az államfői tisztségtől való megfosztásra, azaz a tisztség elvesztésére ítéltette az elnököt, és arra, hogy a jövőben többé ne indulhasson ezért a posztért.

Az Államtanácsról viszont meg kell jegyezni, hogy annak jelentős része az államfő akaratától függött. Olyan sajátos szerv volt, amely részben hasonlított egy gyenge felsőházra, korlátozott állambírárságra és alkotmánybírárságra, valamint voltak a végrehajtó hatalmat érintő jogosultságai is. A szlovák jogrendbe ez az intézmény a dél-európai közjogi hatások nyomán került be. Főleg az akkori portugál államtanács egyes megoldásai hatottak a szlovák alkotmányozóra. Az alkotmány elfogadása kapcsán egyébként komoly vita alakult ki a vezető politikusok között, emiatt az egész eljárás, majd az Államtanács konkrét felállítása elhúzódott.²² Az Államtanács tényleges működését lehetővé tevő törvény végül is csak 1940-ben született meg, majdnem egy évvel az alkotmány elfogadása után. Ebben a kérdésben nemcsak az Országgyűlés és a kormány között volt nézeteltérés, hanem a képviselők és az államfő között is. Az utóbbi meg is vétózta a törvényt. Az Országgyűlés végül elfogadta az elnök kifogásait, és annak megfelelő formában szavazta meg az Államtanácsról szóló törvényt.

Sem az alkotmány, sem az idevonatkozó törvény nem szabályozta az Államtanács létszámát. Egyrészt azért, mert itt kellett volna helyet foglalniuk a szakmai rendek képviselőinek, továbbá a nemzetiségi pártok vezetőinek. Különösen az utóbbiak létszáma volt bizonytalan. Az ukránok például nem kaptak lehetőséget önálló párt alapítására. Nem volt egyértelmű a tagság alsó korhatára sem – elvben 35 év volt a passzív választójog feltétele, de az államfő delegáltjai ennél fiatalabbak is lehettek. Az államtanácsosi tisztség nem volt összeférhetetlen a parlamenti mandátummal. A testületben egyébként három tagsági forma létezett. Hivatalánál fogva volt a testület tagja a kormányfő és a házelnök. További hat tagot az államfő delegált. A legtöbb tagot viszont a politikai pártok delegáltak. Tíz főt (köztük több minisztert és képviselőt) a *Hlinka*-féle Szlovák Néppárt

²² PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 49–50.

küldött a testületbe. Formálisan ebbe a kvótába tartozott a szepesi római katolikus püspök és az evangélikus egyház világi felügyelője is. Továbbá egy helyet kapott a német nemzetiségi párt. A diktatórikus rezsimekhez képest szokatlan módon az Államtanács titkosan választotta meg a vezetését. Az elnök a rezsim mérsékelt szárnyának egyik képviselője lett.²³

Az Államtanács további fontos kompetenciája az országgyűlési jelöltlista összeállítása volt. Akkor, amikor tudatosan igyekeztek negligálni a választási elv szerepét és egyre inkább az irányított autokrácia irányába mozdult a rendszer, nagyon fontos hatáskör volt ez. Igaz, az Államtanács soha nem tudott élni vele, mert 1945 előtt már nem került sor törvényhozási választásokra. Az Államtanács így főleg egy másik kompetenciáját használta gyakrabban – egyes fontos kérdésekről szóló, az államfőnek és a kormánynak benyújtott vélemények és jelentések készítését. Ezek egyébként többször az államfőhöz közel álló mérsékelt nézeteit tükrözték a radikális nemzetiszocialistákkal szemben.²⁴

A fent felvázolt összetétel csak az Államtanács létezésének első szakaszában volt jellemző, mert 1943-ban megváltozott a törvény és annak megfelelően a testület összetétele és kompetenciái is. Az utóbbiak már inkább csak a rendkívüli esetekre szóltak. Ekkor jobban kidomborodott az Államtanács felsőházi jellege, de közben csökkent a létszáma – az eredeti 19-ről 12 főre. Hivatalból továbbra is tagja maradt kormányfő és a házelnök, a többi tíz tagot pedig az államfő nevezte ki, mégpedig miniszteri ellenjegyzés nélkül. Ez azt is jelentette, hogy a köztársasági elnökről olyan személyek ítékeztek volna, akiket saját hatáskörben és egyedül csak ő nevezhetett ki.²⁵

Az államfő önálló kinevezési jogosítványainak bővülése az egész közjogi rendszerre jellemző tendencia volt. Az 1941. évi 225. számú alkotmányerejű törvény révén a szlovák államfő megszerezte azt a jogot, hogy kinevezze a testületből még hiányzó képviselőket, valamint – szükség esetén – helyetteseket válasszon a megüresedett helyekre. Az alkotmánymódosítás azzal az ellentmondással függött össze, amely az 1938 novemberében megválasztott képviselők létszáma és az 1939 júliusában elfogadott alkotmány rendelkezései között feszült. 1938-ban ugyanis csak 63 képviselőt választottak meg a tartományi jellegűnek szánt szlovák Országgyűlésbe. Az általuk elfogadott alkotmány viszont 80 képviselővel számolt. Az 1941. évi 225. számú alkotmányerejű törvény emiatt az államfőnek adta azt a jogot, hogy kinevezze a hiányzó képviselőket, mégpedig a kormánytagok ellenjegyzése nélkül. Annyi volt a megkötés, hogy az új képviselőknek legalább harmincéves szlovák állampolgároknak kellett lenniük.²⁶

Ezzel a jogosultsággal az államfő komoly lehetőséget kapott az Országgyűlés befolyásolására, bár az is igaz, hogy az országgyűlési többség enélkül is mindig közel állt hozzá. A néppárti mérsékelt és radikálisok harcában ugyanis az Országgyűlés az elejétől a végéig az előbbiek egyik legfőbb bástyájának számított. Mindez azonban tragikus módon nem nyilvánult meg

²³ Erről a testületről lásd részletesebben KAMENEC, Trauma 223–224. és PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 95–96.

²⁴ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 97–98.

²⁵ KAMENEC, Trauma 221–241.

²⁶ Ústava Slovenskej republiky (ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z. zo dňa 21. júla 1939). GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 493. 9. lábj.

a zsidókérdés tekintetében. Az Országgyűlés képviselői néhány kivételtől eltekintve ugyanis nagy többséggel megszavazták a zsidóellenes törvényeket és végül a polgártársaik deportálását is.²⁷

A köztársasági elnök törvényhozással kapcsolatos jogosítványai hasonlítottak a korábbi csehszlovák szabályozásra. Továbbra is az államfő hívhatta össze az Országgyűlés rendes üléseit, mégpedig évente kétszer – a tavaszi ülést márciusban, az őszi októberben. A képviselők többségének kérésére rendkívüli ülések összehívására is köteles volt. Amennyiben azt nem tette volna meg, akkor az Országgyűlés elnöke hívhatta össze a rendkívüli ülést. Az alkotmány szükségzaván rendelkezett az államfő házfelosztási jogáról. Ezt a lehetőséget szinte csak melléleg említette meg a 20. cikkben, amely kimondta, hogy amikor véget ér az Országgyűlés megbízási ideje vagy az államfő felosztja azt, akkor az új országgyűlési választásokat 60 napon belül meg kell tartani. Ebben a kontextusban érdekes, hogy az államfő nem kapta meg a törvénykezdeményezési jogot, az csak a képviselőknek, a kormánynak és az Államtanácsnak járt.

A szlovák köztársasági elnök megkapta a halasztó hatályú vétójogot. Az államfőnek minden megszavazott törvényt 15 napon belül alá kellett írnia vagy a megjegyzéseivel visszaküldeni azt az Országgyűlésnek újratárgyalás végett. Abban az esetben viszont, ha az Országgyűlés ismétlen megszavazta háromötödös (azaz minősített) többséggel (az összes képviselő kétharmadának jelenlétében) a vitatott törvényt, akkor a köztársasági elnök azt már köteles volt aláírni. A törvényeket egyébként az államfőn kívül még a házelnök, a miniszterelnök és a végrehajtással megbízott miniszter írta alá. Minden törvényt legkésőbb nyolc nappal az államfői aláírás után ki kellett hirdetni.²⁸

Ez a szuszpenzív államfői vétójog a tekintélyelvű, illetve diktatórikus rendszer körülményei között nagyon relatívnak tűnik. Emiatt némileg meglepő, mennyire valóságos szerepet játszott a háború alatti Szlovák Köztársaság idején, legalábbis az 1938 előtti demokratikus Csehszlovákiával összehasonlítva. Az első csehszlovák köztársasági elnöknek, *Tomáš G. Masaryk*nak ugyanis akkora tekintélye volt, hogy az akkori Nemzetgyűlés egyszer sem próbálta leszavazni a vétóját. A háború alatti Szlovákia elnöke összesen öt alkalommal vétózott meg törvényt, ebből két esetben²⁹ az Országgyűlés közvetve elutasította a kifogásait, egyszer pedig csak részben fogadta el azokat.³⁰ Az utóbbi esetben éppen az Államtanáccsal kapcsolatos változásokról volt szó.

A köztársasági elnök joga volt a kormánytagok kinevezése és felmentése. Annak az eldöntése is a hatáskörébe tartozott, hogy a kormány tagjai melyik minisztériumot vezessék. A minisztériumok létszámáról viszont külön törvénynek kellett rendelkeznie. Az Országgyűlés a parlamentáris hagyományoknak megfelelően jogosult volt politikai felelősségre vonni a kormányt

²⁷ A jelen lévő és szavazó képviselők közül csak a magyar kisebbséget képviselő *Eszterházy János* gróf volt az, aki 1942-ban egyértelmű nemmel szavazott a zsidók deportálására. Sajnos a korábbi zsidóellenes intézkedéseket ő is megszavazta. Lásd KAMENEC, Trauma.

²⁸ Érdekes, hogy a kormány javaslata eredetileg csak olyan halasztó hatályú vétójoggal számolt, amelynek „letöréséhez” nem is kellett volna minősített többség. De az is igaz, hogy eredetileg egy olyan nem teljes körű abszolút vétójog bevezetésében is gondolkodtak, amely azt eredményezte volna, hogy az államfő és az Államtanács együttes ellenkezése esetében a megvétózott javaslattal legalább az adott országgyűlési ülészakon belül nem lehetett volna többé foglalkozni. PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 46.

²⁹ Az állampolgársági törvénnyel kapcsolatos és a vásárnapokról, illetve az ünnepnapokról szóló törvényhez fűzött kifogásokról volt szó.

³⁰ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 46.

és tagjait. Ez azt jelentette, hogy az Országgyűlés bizalmatlanságot szavazhatott az egész kormánnyal szemben, és külön-külön az egyes miniszterekkel szemben is.

A miniszterelnök helyetteséről önállóan a kormánytagok döntöttek, ehhez nem kellett államfői jóváhagyás. Az államfő viszont jogosult volt összehívni a kormányüléseket és ilyenkor elnökölni is azokon. Hasonló lehetőségei voltak az Államtanácsra vonatkozóan is. Az Országgyűlésben pedig felléphetett és elmondhatta a véleményét fontos kérdésekben. *Tíz* összesen három alkalommal élt ezzel a lehetőséggel.³¹

A pótolhatatlan gazdasági, pénzügyi és politikai károk elhárítása érdekében a kormány jogosult lett törvényerejű rendeletek kiadására, de azokat a kormánytagok többségén kívül az államfőnek is alá kellett írnia. Ilyeneket egyébként nem lehetett hozni az Országgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozó kérdésekben vagy törvényi szintű szabályozást igénylő ügyekben. Ez komoly felhatalmazás volt, amellyel a szlovák kormány gyakran élt is, annak ellenére, hogy minden ilyen törvényerejű rendeletet el kellett küldeni az Országgyűlésnek. Három hónap állt az Országgyűlés rendelkezésére, hogy a rendeletet jóváhagyja, kifejezze egyet nem értését vagy megváltoztassa azt. Egyébként a háborús és diktatórikus körülmények között előfordult, hogy az Országgyűlés nem hagyta jóvá a kormány által kiadott törvényerejű rendeletet. Ez történt például 1942-ben a közjegyzők jogállását ideiglenesen szabályozó rendelet esetében.³²

A korábbi csehszlovák alkotmánnyal szemben a szlovák alkotmány elvileg sem ismerte az államfőhelyettes intézményét. Ha az államfői poszt nem volt betöltve vagy az államfő nem tudta ellátni hivatalát, a teendői ellátása a kormányfő kezébe került. Ez más megoldás volt, mint a korábbi csehszlovák alkotmány idején, amikor ez a feladatkör az egész kormányra szállt át, amely viszont megbízhatta saját elnökét az államfői teendők ellátásával.

A szlovák köztársasági elnök jogállása formálisan 1944 őszén erősödött meg rendkívüli módon, éppen akkor, amikor az országban már két hónapja antifasiszta felkelés zajlott. Erre való reakcióként 1944. október 27-én, tehát már a német megszállás körülményei között, a felkelés végnapjaiban, a pozsonyi Országgyűlés elfogadta az 1944. évi 200. számú alkotmányerejű törvényt, amely a harci készség idejére felhatalmazta az államfőt arra, hogy akár az alkotmányt és az alkotmányerejű törvényeket is módosíthassa, valamint kiszélesítette a kormány rendeletalkotási felhatalmazását. A köztársasági elnök ennek megfelelően ilyenkor (szükség esetén) jogosult lett alkotmányerejű dekrétumok formájában olyan kérdéseket is szabályozni, amelyekhez egyébként alkotmányerejű törvényt kellett volna elfogadni. A kormány pedig harci készség idején olyan ügyekben is kiadhatta rendeleteit, amelyek szabályozásához törvényre lett volna szükség, illetve amelyek az Országgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartoztak. Sőt, többé nem volt szükség az Országgyűlés jóváhagyására a nemzetközi kereskedelmi szerződések és az olyan szerződések vonatkozásában sem, amelyek terheket róttak az államra és polgáraira. Az utóbbi rendelkezés nyilvánvalóan összefüggött Szlovákia német megszállásával és az ország erőforrásainak kiaknázásával.

³¹ PODOLEC, Medzi kontinuitou a diskontinuitou... 47. Az első üzenetére 1939 őszén került sor, ebben nagyjából felvázolta államfői krédóját. A második az állami önállóság első évfordulójára esett. A harmadikra pedig akkor került sor, amikor Szlovákia csatlakozott a tengelyhatalmak háromhatalmi egyezményéhez.

³² Ústava Slovenskej republiky (ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z. zo dňa 21. júla 1939). GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 500. 19. láb.

4. A köztársasági elnöki és a pártvezéri tisztség kapcsolata

Az 1939. évi alkotmány 6. fejezete foglalkozott a politikai pártok kérdésével. Ennek értelmében a szlovák nemzet a *Hlinka*-féle Szlovák Néppárt (Szlovák Nemzeti Egység Pártja) révén vesz részt az államhatalomban. Létrejöttéről, összetételéről és az egyes szervek hatásköréről külön törvénynek kellett rendelkeznie. A Néppárton kívül csak a nemzetiségi csoportnak nevezett, államilag elismert nemzetiségek hozhattak létre politikai pártokat, mert az alkotmány értelmében a nemzetiségi csoportok saját pártjaikon keresztül voltak jogosultak részt venni az államhatalomban. A regisztrált nemzetiségi pártot az egész nemzetiségi közösség politikai akarata kifejezőjének kellett tekinteni.

Ezekről a pártokról is külön törvény rendelkezett,³³ amelynek értelmében minden egyes nemzetiségnek csak egy-egy pártja lehetett. Az akkori Szlovákiában három hivatalos nemzetiségi csoport létezett, de csak két nemzetiség rendelkezett saját párttal: a magyarok és a németek. Az ukrán nemzetiségi csoportnak volt egy parlamenti képviselője, de nem volt saját pártja. A magyarok és a németek saját párttal rendelkeztek, de ezen túl nem volt azonos a jogállásuk. Amíg a magyarokat csak egyetlen képviselő képviselhette a szlovák törvényhozásban, addig a németeknek három parlamenti képviselőjük volt. *Franz Karmasin* német pártvezér továbbá államtitkári rangban tagja volt a szlovák kormánynak, és *Hitler* akaratának egyfajta közvetítőjeként működött Szlovákiában, bár hivatalosan csak a német nemzetiséggel foglalkozó államtitkárság tartozott alája.³⁴

A *Hlinka*-féle Szlovák Néppártról két külön törvény is született. Az első még a hektikus 1939-es esztendő terméke volt, és az elfogadására az alkotmányozás után került sor. A szlovák nacionalista és autonomista programmal fellépő Néppárt eredetileg szokásos szerkezetű parlamenti párt volt, amelyben a legtöbb kérdésről szavazással döntöttek. Az 1938-ban egyeduralkodóvá vált Néppárt vezetése viszont hozzájárult a párt állami jellegének kidomborításához. Ezt a célt szolgálta a Néppártról szóló törvénytervezet, amelyet rövid, keretjellegű alkotmányerejű törvényként próbáltak elfogadni. A pártvezetés eredetileg azt akarta, hogy a belső pártberendezkedés tekintetében az 1939. évi 245. évi törvény egyszerűen csak hivatkozzon a párt belső szervezeti szabályzatára. Ezt az elképzelést azonban a törvényhozás nem engedte megvalósítani. A Néppárt szervezeti szabályzata emiatt bekerült a törvénybe, így nehezebben lehetett módosítani. Ez a megoldás köztes lépcsőfok volt a szokásos politikai párt és a központosított, vezérelvű párt között. Ez főleg abban nyilvánult meg, hogy egyre több fontos döntéshozó kompetencia került a felsőbb pártszervekhez, azok személyi köre pedig egyre inkább leszűkült. A helyi tisztségviselőket már nem választották, hanem kinevezték, és a tagságnak csak konzultatív beleszólási lehetőségei maradtak. A legfontosabb kérdések eldöntése azonban még mindig a választott kongresszus kezében összpontosult. Szigorodtak továbbá a belépési feltételek – a párttagok 1939-től csak szlovák nemzetiségű állampolgárok lehettek.³⁵

A politikai kurzus fasiszálódásával összefüggésben természetesen felerősödtek a kormánypárton belüli diktatórikus törekvések. 1941-ben elnökségi határozattal bevezették a párttagok engedelmisségi kötelezettségét. Onnantól kezdve a tisztségvállalás már nem lehetőség,

³³ Zákon č. 121/1940 Sl. z. zo dňa 15.5.1940 o politických stranách národnostných skupín. GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I. 503–504.

³⁴ GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I. 503–504. 25. és 26. lábj.

³⁵ PODOLEC, Politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945 123–124.

hanem kötelezettség volt. Továbbá a pártból már nem is volt olyan könnyű egyoldalúan kilépni, mert ahhoz is a vezetés beleegyezése kellett. A választási elvet egyre sűrűbben bírálták, mint a demokratikus múlt elavult és túlhaladott elemét. Az egyre sűrűbben emlegetett vezérelvet pedig úgy tállták a közvéleménynek, mint a „csődbe jutott” demokratikus elvek és a történelmi múltba utalt uralkodói rezsimnek maradványát. Szemben az erőszakos diktatúrákkal és zsarnoki rendszerekkel, a vezérelvű rezsimnek vezetőinek a nemzeti felhatalmazás és a bölcs belátás alapján kellett volna kormányozniuk a társadalmukat.³⁶

Az új, immár valóban vezérelvű állampárti törvény 1942-ben született meg. Létrejöttét a nácibarád radikális szárny és a konzervatívabb mérsékelt irány összecsapásai kísérték. A radikálisok a vezérelv bevezetésével gyengíteni akarták a pártelnök államfőt azzal, hogy ezt a két tisztséget külön akarták választani. A pártelnöki posztra *Vojtech Tuka*t (*Tuka Bélát*) szemelték ki, aki akkor már *Tisónál* jóval közelebb került a náci eszmékhez.³⁷ A küzdelem végül a mérsékeltek győzelmével végződött, akik azonban paradox módon a radikálisok programját és eszközeit vették át, és azok segítségével kiszorították a radikálisokat. Ennek a küzdelemnek a letragikusabb velejárója a szlovákiai zsidóság deportálása volt, amelyet végül a radikálisok követelésére, de a mérsékeltek hathatós segítségével, irányításával hajtottak végre.³⁸

A *Hlinka*-féle Szlovák Néppártról szóló 1942. évi 215. számú törvény³⁹ nem számított alkotmányerejű törvénynek, elfogadásához és módosításához tehát nem kellett minősített többség. Az új törvény kimondta, hogy párttag csak szlovák nemzetiségű szlovák állampolgár lehet, aki nem zsidó vagy „zsidó keverék”. Legalább 18 évesnek kellett lenni a belépéshez. A jogszabály négy politikai központi szervet nevesített, a következő sorrendben: vezér, elnökség, központi bizottság és kongresszus. Az utóbbi feladata lett a Vezér⁴⁰ és a négy helyettes megválasztása, mégpedig ötéves időszakra. A nagybetűs Vezér lett az állampárt legfőbb képviselője, aki a kongresszus által meghatározott programpontok keretein belül meghatározta a párt politikáját. A Vezér utasításai minden párttag és párttisztviselő számára kötelező érvényűek lettek. Ő elnőkölt az elnökségben, a központi bizottságban és a kongresszuson is. A főtitkár és a megyei, járási pártszervezetek vezetőinek kinevezése is a Vezér feladata volt. Az elnökség egyébként a Vezérből, a főtitkárból és a Vezér négy helyetteséből állt. A központi bizottság összetételén mér jobban lehetett érezni a Néppárt állampárt jellegét. Az ugyanis nemcsak az elnökség tagjaiból állt, hanem az Országgyűlés elnökségéből, továbbá a kormánytagokból, az Államtanács elnökéből, a *Hlinka Gárda* és a *Hlinka Ifjúság* parancsnokaiból, továbbá az érdekszervezetek és a Néppárt megyei elnökeiből. A Vezér jogában állt kinevezni további négy tagot. Maga a központi bizottság a Vezér konzultatív testületének jellegével rendelkezett. A pártszervek és az egyes állami szervek hasonló összefonódása érezhető volt a helyi, járási és megyei szervezetek szintjén is.⁴¹

³⁶ PODOLEC, Politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945 124.

³⁷ GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 541. 48. láb.

³⁸ PODOLEC, Politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945 125. Erről a belpolitikai küzdelemről lásd részletesebben magyarul KAMENEC, Trauma 66–100.

³⁹ Zákon č. 215/1942 Sl. z. zo dňa 22. októbra 1942, o Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (výňatky). GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 541–545.

⁴⁰ A törvény mindig nagy kezdőbetűvel írta a Vezér szót, a Párthoz hasonlóan.

⁴¹ A törvény szövegét lásd Zákon č. 215/1942 Sl. z. zo dňa 22. októbra 1942, o Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (výňatky). GRONSKÝ, Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 541–545.

A Vezér pártelnök volt egyben, de az elnöki tisztséget a törvény külön már nem nevesítette. Érdekes, hogy maga *Tiso*, aki korábban gyakorló parlamenti politikus és párttisztviselő volt, minden jel szerint nem igazán kedvelte a Vezér megszólítást. Környezetének visszaemlékezései szerint ő továbbra is alapvetően pártelnöknek érezte magát. A vezérelv bevezetése mindenesetre alkalmas eszköz volt számára a Néppárton belüli radikális németbarát belső ellenzék leszerelésére, semlegesítésére.⁴² A Vezér pozícióját erősítette, hogy a kongresszus tagjait, akik a helyi és a járási szervezetek vezetői voltak, ő nevezte ki. A kör itt tehát bezárult.⁴³

Tiso tekintélyét a politikai rendszeren belül három tényező befolyásolta. Egyrészt a csehszlovák közjogi hagyomány, amelyben mindig különös tisztelet járt ki a köztársasági elnöknek, másrészt katolikus papi mivolta, ami nagyon fontos volt a többnyire mélyen vallásos katolikus országban, harmadrészt a kisebbik rossz elmélete, amely a mérsékeltnek hitt *Tisót* olyan társadalmi rétegekben és állami szektorokban is elfogadottá tette, amelyek egyébként nem rajongtak a néppárti rezsimért és a náci német szövetségért.⁴⁴ Az utóbbi ok azonban komoly sebeket kapott 1942-ben a zsidók deportálása idején, valamint véglegesen megbukott 1944-ben, amikor *Tiso* úgy döntött, hogy kitart a német szövetség mellett. A zsidókérdéshez való viszonyulását pedig teljes érzéketlenség jellemezte. Még a katolikus püspököktől és a Vatikánból érkező figyelmeztetésekre sem hallgatott, amivel közvetlen okozója lett a szlovákiai zsidóság tragédiájának.⁴⁵

Az utóbbi két tényező – a német szövetség és a zsidók megsemmisítésére irányuló politika – végül a háború után megpecsételte *Tiso* személyes sorsát. Az emigrált elnököt a nyugati szövetségesek háborús bűnösneként visszaküldték a felszabadított Csehszlovákiába, ahol a népbíróság halálra ítélte és 1947-ben ki is végezték. Nagyszabású pere 1946-ban kezdődött el. *Ivan Kamenec*, a téma szakavatott kutatója a következőképpen foglalta össze a bírósági eljárást: „Az eljárás a rendes bírósági tárgyalás egyetlen külső jegyét sem nélkülözte, de egyértelműen politikai jellege volt, amit nem is próbáltak a jog nyelvének szövegeivel leplezni. *Tiso* ezt nagyon hamar felismerte, s ehhez tartotta magát. Úgy döntött, hogy nem saját személyét, hanem politikai koncepcióit és az általa választott megoldásokat fogja védelmezni, amelyeket helyesnek és az egyetlen lehetséges kiútnak akart láttatni. Voltaképpen a nemzet harcosának és vértanújának a szerepét vállalta magára. Védekezése az adott helyzetben nem igazán volt hatékony, és inkább propagandisztikus célokat szolgált.”⁴⁶

A per során *Tiso* egyetlenegyszer sem vallotta magát bűnösnek és semmiféle felelősséget nem vállalt sem a zsidóság tragédiájáért, sem második világháborús szerepvállalásért.⁴⁷ A *Tiso*-per ugyanakkor része lett az akkori szlovák belpolitikának. A kommunisták *Tiso* elítélése és kivégzése által akarták a Demokrata Pártra szavazó néppárti tömegeket eltántorítani új pártjuktól. Ennek ellenére sokan arra számítottak, hogy a legsúlyosabb büntetést nem fogják kiszabni vele szemben. Ebben főleg papi mivolta és a kezdeti időszakának viszonylag pozitív emléke játszott szerepet. Ezért amikor a bíróság 1947. április 15-én halálos ítéletet hirdetett, az meglepte a szlovákiai közvélemény jelentős részét. Annál is inkább, mert a felelősséget vállaló, nem dacos, a per alatt

⁴² PODOLEC, Politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945 125.

⁴³ PODOLEC, Politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945 125.

⁴⁴ G. KOVÁCS, Jozef Tiso 41. és 45.

⁴⁵ G. KOVÁCS, Jozef Tiso 63.

⁴⁶ KAMENEC, Jozef Tiso 152.

⁴⁷ KAMENEC, Jozef Tiso 155.

erkölcsileg összeomló *Alexander Mach* volt belügyminiszter, a radikálisok volt fővezére „csak” harminc évet kapott, és 1968-ban amnesztiával ki is szabadult a börtönből.⁴⁸

Tiso kegyelmet kért, amelyet a bíróság nem javasolt. A kegyelemről a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének, a kormánynak, de végső soron *Beneš* köztársasági elnöknek kellett döntenie. Akkor már a Vatikán is próbált közbejárni, és a cseh és szlovák katolikus körök is megmozdultak a halálbüntetés elkerülése érdekében. A Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége nem tudott dönteni, annyira megosztott volt az ügyben. *Beneš* pedig a döntése előtt kikérte a csehszlovák kormány véleményét. Itt senki sem kérdőjelezte meg *Tiso* bűnösségét, mégis nagyon éles vita bontakozott ki a halálbüntetésről. Végül tizenhét miniszter a kegyelem elutasítása, hat pedig a megadása mellett szavazott. *Jan Masaryk* külügyminiszter kibújt a szavazás alól. A kegyelem mellett így csak a szlovák Demokrata Párt miniszterei és a cseh katolikus néppárti politikusok érveltek. A szavazás végkimenetele megpecsételte *Tiso* sorsát, akit két nappal később, 1947. április 18-án felakasztottak.⁴⁹

Felhasznált irodalom és források

- G. KOVÁCS László: Jozef Tiso. Portrévázlat. In: G. KOVÁCS László – KAMENEC, Ivan (szerk.): Jozef Tiso. Arcképek kettős tükörben. Dunaszerdahely 1997
- GRONSKÝ, Ján (szerk.): Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. (1914-194). Praha 2005
- KAMENEC, Ivan: Jozef Tiso. In: G. KOVÁCS László – KAMENEC, Ivan (szerk.): Jozef Tiso. Arcképek kettős tükörben. Dunaszerdahely 1997
- KAMENEC, Ivan: Trauma. Az első Szlovák Köztársaság (1939–1945). h. n. 1992
- PODOLEC, Ondrej: Medzi kontinuitou a diskontinuitou... Politický systém Slovenskej republiky 1939–1945. Bratislava 2014
- PODOLEC, Ondrej: Politický systém Slovenskej republiky v rokoch 1939–1945. In: Slovenská republika 1939–1945. Bratislava 2015
- POLAKOVIČ, Štefan: K základom slovenského štátu. Filozofické eseje. h. n. 1939

⁴⁸ KAMENEC, Jozef Tiso 157.

⁴⁹ KAMENEC, Jozef Tiso 160.